Kolář, Jan

Rozvoj osobnostní kompetence budoucích pedagogů : nová cesta ke starému cíli?

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. U, Řada pedagogická. 2005, vol. 53, iss. U10, pp. [155]-161

ISBN 80-210-3891-8
ISSN 1211-6971

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/104569
Access Date: 20. 02. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts,
Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

SBORNÍK PRACÍ FILOZOFICKÉ FAKULTY BRNĚNSKÉ UNIVERZITY
STUDIA MINORA FACULTATIS PHILOSOPHICAE UNIVERSITATIS BRUNENSIS
U 10, 2005

JAN KOLÁŘ

ROZVOJ OSOBNOSTNÍ KOMPETENCE BUDOUCÍCH PEDAGOGŮ – NOVÁ CESTA KE STARÉMU CÍLI?[1]

THE DEVELOPMENT OF PROSPECTIVE TEACHERS' PERSONAL COMPETENCE — A NEW WAY TO AN OLD OBJECTIVE?

Úvod

Problematika profesních kompetencí pedagogických pracovníků patří bezesporu k současnou pedagogikou nejvíce reflektovaným tématům. Ukazuje se, že názorů a úhlů pohledu na věc je mnoho a nalezení společného jednotícího prvku je spíše úkolem do budoucna. Samotný obsah, ačkoli často odlišně pojmenovaný, se však v pojetí angažujících se odborníků příliš nemění. Jednou z oblastí, o jejichž významu málokdo pochybuje, je osobnostní připravenost pedagogů na vstup do pedagogického procesu. Předpokládá se, že budoucí pedagog nabude během pregraduální fáze přípravy určitého penza schopností a dovedností, jež mu následně umožní účinný a efektivní výkon jeho profese. V různých obměnách se tak hovoří o získání osobnostní způsobilosti či kompetence.

Z výsledků celé řady empirických studií[2] však vyplývá, že právě zde má profesní příprava pedagogů své rezervy. Zmiňováno přitom bývá mnohé – neschopností improvizace počínaje, přes problémy se zvládáním nekázně a efektivní a autentickou komunikací konče.

Nabízí se tedy otázka *„Je současná osobnostní příprava budoucích pedagogů na jednotlivých akademických pracovištích u nás, s ohledem na zjevné potřeby praxe, dostatečná?“*.

---

1 Příspěvek vychází z diplomové práce obhájené na Ústavu pedagogických věd FF MU v roce 2005.

2 Více k analýze těchto studií např. Kolář (2005).

Situace na poli rozvoje osobnostní kompetence

Nabídka aktivit zaměřených na rozvoj osobnostní kompetence budoucích pedagogů se zdá být v našich poměrech bohatá. Od prvotních snah o implementaci činností usilujících o systematický rozvoj osobnosti studentů pedagogických oborů v sedmdesátých letech prošla tato oblast zřetelným vývojem. Svatoš (2003) v této souvislosti hovoří o postupné krystalizaci pěti autentických modelů tzv. „dovednostní" učitelské přípravy, které později doplňuje Spilková (2004) o model šestý. Osobně se mi jeví jako žádoucí rozšíření schématu o další, v současné době již plně autonomní a hranice „pouhé" metody přesahující, přístupy jako je dramatická výchova, sociálně psychologický výcvik a přístupy charakteristické eklektickým či integrovaným pojetím osobnostní přípravy pedagogů, finální počet modelů přístupu je však v tuto chvíli nejméně podstatný. O mnoho důležitější je, domnívám se, dimenze účinnosti konkrétních činností realizovaných v rámci těchto modelů a jejich efektivity.

V tomto ohledu byl prakticky každý ze zmiňovaných přístupů podroben empirickému šetření, které více či méně jednoznačně prokázalo pozitivní dopady jeho aplikace na cílovou populaci[3]. *V čem tedy tkví disproporce mezi výsledky studií zaměřených na stav osobnostní kompetence v populaci nastávajících pedagogů a výsledky výzkumů prokazujících pozitivní efekty současné nabídky aktivit směřujících k jejímu rozvoji?*

Limity aktivit usilujících o rozvoj osobnostní kompetence

Prokopová (2000) např. upozorňuje na skutečnost, že se přes výrazný pokrok v této oblasti během uplynulých patnácti let stále nedaří realizovat aktivity usilující o osobnostní rozvoj studentů na plošné úrovni. Stávající nabídka zatím pokrývá jen nepatrnou část těch, kteří se později se svými klienty střetnou „face to face". S tím rovněž často souvisí princip volitelnosti vstupu do kurzů takto obsahově zaměřených. To s sebou na jedné straně přináší pozitivní efekt plynoucí z možnosti pracovat se studenty vysoce motivovanými, na straně druhé však tento jev do značné míry relativizuje pozitivní výsledky šetření prokazující účinky stávajících osobnostně orientovaných aktivit (nestávají se normou platnou pro celou populaci budoucích pedagogů).

Přetrvávající nevyváženost teoretické a praktické složky přípravy jejímž důsledkem je, mimo jiné, jen okleštěná nabídka „osobnostně" zaměřených kurzů systematické a intenzivní činnosti vzdálená, reflektuje např. Švec (1998). V důsledku toho považuje rovněž za narušený tzv. princip gradace, což se v realitě projevuje např. nabídkou kurzů zaměřených na nácvik sociálních dovedností při předchozí absenci kurzů usilujících o zvýšení schopnosti sebereflexe studentů.

---

3 Více k výsledkům empirických šetření např. Kolář (2005).

Relativně běžný nepoměr vnitřní (prožívání a sebereflexe) a vnější (chování) linie v existujících modelech osobnostní přípravy nachází Svatoš (1997). Domnívá se, že jedna ze složek často neúměrně převyšuje druhou, někdy jedna z nich absentuje zcela, což může do jisté míry souviset s nadměrnou specializací některých modelů, kde je proces rozvoje osobnosti studenta často podřízen úzce vytýčenému cíli (např. rozvoj komunikativních dovedností, důraz na rozvoj didaktických dovedností apod.).

Mnozí autoři (např. Nezvalová, 2002, Turek, 2002, Řezáč, 1998) rovněž upozorňují na rigiditu samotných vzdělavatelů pedagogů, kteří často nejsou schopni (např. je vůbec nevidí nebo je z důvodu absence vhodné odborné profilace realizovat nemohou) nebo ochotni (vnímají je např. jako nechuť k „opravdové“ práci) reagovat na skutečné potřeby studentů.

Cestou k osobnostní kompetenci přitom není myšleno absolvování určitého penza kurzů, jde o komplexní a dlouhodobý proces, v němž hrají svou roli i faktory jako celková atmosféra pregraduální přípravy, finální propojení s kurikulem, koordinace výuky apod., tedy faktory, které řada autorů (např. Bendl, 1997, Prokopová, 2000, Řezáč, 1998, Urbánek, 1997) opět v této oblasti vnímá jako velice problematické. Nasnadě je tedy otázka *„Jakou podobu by mohl mít model osobnostní přípravy nastávajících pedagogů s ambicí zjištěné nesoulady optimalizovat?“*.

Východiska rozvoje osobnostní kompetence v pojetí občanského sdružení Educatio

Za jednu z nabízejících se alternativ lze považovat model osobnostního rozvoje v pojetí občanského sdružení Educatio. Cílem tohoto společenství osob usilujících o zkvalitnění osobnostní přípravy budoucích odborníků angažujících se na poli pedagogických profesí je, mimo jiné, vytvoření autonomního a komplexního systému rozvoje osobnostní kompetence tak, aby došlo k eliminaci některých výše uvedených nesouladů.

Činnost Educatia je koncipována v několika samostatných, nicméně funkčně provázaných modulech. Jádro tvoří tříletý sebezkušenostní výcvik pro uzavřené skupiny studentů pedagogických věd nazvaný „Cesta k sobě – cesta k tobě“, jenž je propojen s cyklem volitelných, specificky zaměřených rozšiřujících seminářů „Obyčejní lidé“. Na tuto základní nabídku navazuje posléze možnost tvorby jiných fakultativních akcí „na míru“ (v současnosti především sociálně adaptační kurzy pro nastupující studenty) a nově rovněž výcvik v programu specifické primární prevence sociálně patologických jevů – Cope[4].

---

4 Cope (Creating Optimal Personal Experiences) – strukturovaný program primární prevence sociálně patologických jevů vytvořený v roce 1995 v kanadském Saskatchewanu a přenesený do poměrů ČR jeho autorkou Ritou McLeod. Východiskem individuální teorie osobnosti A. Adlera v pojetí R. Dreikurse a principy „terapie realitou“ W. Glasera.

Ideovým východiskem aktivit Educatia se stal model vycházející z praxe psychoterapeutických výcviků typu SUR[5], tedy model charakteristický komunitním a skupinovým principem práce, spíše psychodynamickým přístupem, integrovaným pojetím apod. Jeho podstatou je absolvování dlouhodobého strukturovaného vzdělávacího programu – sebezkušenostně zaměřeného výcviku, metodicky orientovaných nácviků dovedností a dlouhodobého supervizního vedení.

Pracovníci občanského sdružení Educatio v této souvislosti dospěli k závěru, že co se týče osobnostní přípravy budoucích psychoterapeutů a přípravy budoucích pedagogů, existují styčné body, jež jsou pro obě profese prakticky shodné. Jedná se především o shody v oblasti cílů této přípravy (primární je získání schopnosti sebereflexe, sebepřijetí, nácvik sociálních dovedností umožňujících odborné vedení sociální skupiny a práci s jednotlivcem a patřičné upevnění celého konceptu, popř. jeho poopravení, prostřednictvím kvalitní a v několika rovinách probíhající supervize; psychoterapeutický akcent je až oblast druhotná, týkající se spíše hloubky záběru nežli obsahového či strukturálního uspořádání).

Educatio zde vychází z předpokladu, že je možné, ba dokonce žádoucí, vytýčených cílů osobnostní přípravy dosahovat podobným způsobem, samozřejmě s ohledem na specifika prostředí, v němž vysokoškolská příprava pedagogů probíhá.

Hlavními inspiračními zdroji pro realizaci aktivit na poli rozvoje osobnostní kompetence se staly především dlouhodobost procesu, jeho logická, jasná a přehledná struktura podložená gradačním principem (od role klienta do role vedoucího skupiny), idea odborného vedení skupin (každý lektor je současně rovněž absolventem některého z výcviků, navíc pod permanentní supervizí), individuální přístup (proces osobnostního růstu je striktně individuální záležitost, která je v průběhu výcviku zohledňována) a rovněž účinné a efektivní propojení teorie s praxí (teoretická příprava je okamžitě přenesena do praktické, navíc „zážitkové“ aplikace). *„A jak by tedy měl vypadat návrh Educatia po implementaci do kurikula?“*.

Pojetí rozvoje osobnostní kompetence v režii občanského sdružení Educatio

Projekt „Cesta k sobě – cesta k tobě“ je strukturován ve třech na sebe navazujících částech (každá v rozsahu dvou akademických semestrů), jimiž v průběhu svého studia povinně prochází všichni aspiranti pedagogického povolání. Celková dotace programu činí šest akademických semestrů v rozsahu 150 až 180 hodin (s možným navýšením v rámci projektu „Obyčejní lidé“). Začíná v ideálním případě tzv. sociálně adaptačním kurzem zařazeným na samotný počátek

5 SUR – jedná se o první ucelený systém (a do roku 1989 rovněž systém jediný) vzdělávání psychoterapeutů v ČR. Byl založený v roce 1967 Skálou, Urbanem a Rubešem, kteří tak v průběhu let napomohli vytvoření personální základny psychoterapeutů u nás. Drtivá většina současných výcvikových programů je vedena absolventy SUR (navíc často velmi těsně v rámci jeho myšlenkového odkazu) a lze tedy říci, že je nejvlivnějším systémem přípravy psychoterapeutů u nás dodnes.

studia, jehož cílem je podpora přizpůsobení se přijatých studentů na prostředí vysoké školy.

V kurzech jsou studenti rozděleni do uzavřených skupin v počtu 8–15 členů, ve kterých poté, pod vedením dvojice stálých lektorů, absolvují celý další program.

V prvních dvou semestrech (s cca šedesátihodinovou dotací) se jedná o kurzy Sebezkušenostního výcviku. Jednotlivá setkání zde probíhají ve čtyřhodinových blocích jednou za čtrnáct dní. Cílem kurzu je vést studenty k získání nezbytné míry sebereflexe, kterou uplatní jednak v bezprostřední pedagogické realitě, a která je zároveň žádoucí jako vstupní podmínka pro práci v navazujících kurzech. V Sebezkušenostním výcviku jsou aplikovány různé techniky z provenience relativně širokého spektra psychoterapeutických směrů (korektně vedené tak, aby nešly nad rámec toho, oč zde běží) a rovněž technik úspěšně používaných v jiných modelech rozvoje osobnostní kompetence.

Výběr jednotlivých technik ovlivňují dílčí cíle výcviku, jimiž jsou „self monitoring“ (zprostředkování sebepoznání se záměrem vytvoření objektivního náhledu na sebe sama a následné akceptace této „nové“ identity atd.) a „self-management“ (sebeorganizace ve smyslu prevence syndromu vyhoření, rovněž podpora motivace k sebezměně apod.).

Následující dva semestry jsou věnovány tzv. Interakčnímu výcviku, v němž se studenti zaměřují na autodiagnostiku stavu svých sociálních dovedností a jejich následnou optimalizaci s ohledem na uplatnění v pedagogické realitě. Kurz se obsahově dotýká témat jako je sebeprezentace (prezentace sebe sama, vhodných pedagogických postojů, role pozitivní autority u žáků), efektivity vnitřních psychických funkcí (např. zacházení s emocionálními stavy), efektivity interpersonálních dovedností (např. komunikačních – asertivita, aktivní naslouchání, jednání, projednávání, vhodné strategie u problémových osob), zásad zacházení s vnitřními a interpersonálními problémy a konflikty (typické vzorce jejich řešení, intervence u problémového žáka a jeho rodičů), oblasti týmové kooperace apod. Využívá se přitom technik jako jsou sociálně psychologický výcvik, dramatická výchova, mikrovyučovací etudy, videotrénink interakcí atd.

Závěrečným modulem je Didaktický výcvik, v němž mají účastníci příležitost nácviku vedení skupiny pod přímou supervizí ostatních kolegů a lektorů. Podstatou této fáze výcviku je možnost vyzkoušet si vedení skupiny svých potenciálních klientů „nanečisto“, v bezpečném prostředí uzavřené skupiny a získat tak možnost hodnotných zpětných vazeb ještě před střetem s bezprostřední pedagogickou realitou. Jedná se zde o propojení teorie s praxí (na tuto fázi by v ideálním případě měla navazovat dlouhodobější pedagogická praxe), inteorizaci a automatizaci získaných sociálních dovedností, prevenci syndromu vyhoření a neadekvátních pedagogických intervencí. Využito je přitom rozličných technik jako jsou bálintovské skupiny, videotrénink interakcí apod.

Po celou dobu výcviku si účastníci vedou tzv. sebereflektivní deník, do nějž zaznamenávají metodiku jednotlivých technik, vlastní reflexi skupinových dějů a bilancují svůj vlastní osobnostní růst. Bylo by rovněž žádoucí každý semestr ukončit kolokviem, v němž by došlo ke skupinové a individuální (konzultace

s lektory) bilanci uplynulého semestru. Závěrem programu bude mít každý student za úkol zpracovat sebezkušenostní závěrečnou práci, jež bude souhrnem jeho vlastního osobnostního růstu v průběhu celého výcviku. Tato práce se bude obhajovat na závěrečném shromáždění za účasti lektorů a zástupců akademického pracoviště, kteří účastníkům předají certifikát.

Jak jsem již zmínil, projekt „Cesta k sobě, cesta k Tobě" je funkčně napojen na projekt „Obyčejní lidé". Jedná se cyklus fakultativních seminářů, jež mají účastníci hlavního programu (s ohledem na fázi programu, v níž se nacházejí), v souladu se svým zájmem a zaměřením, možnost absolvovat a rozšířit tak záběr základní části projektu. Oproti němu je zde klientela již širší (všechny programy jsou aktuálně akreditované v rámci DVPP), jelikož se účastní řada stávajících pedagogů. Studenti tak mají možnost kontaktu se zkušenějšími kolegy, od nichž mohou získat cenné informace pro svou vlastní praxi. Samotné semináře probíhají na bázi, zpravidla, víkendových setkání, v nichž lektoři specializovaní na určitou oblast technik rozvoje osobnostní kompetence zprostředkovávají sebepoznání účastníků formou zážitkové pedagogiky. V současné nabídce akreditovaných kurzů občanského sdružení Educatio jsou momentálně kurzy vycházející z bodyterapie, koncentrativní a pohybové terapie, arteterapie, muzikoterapie, dramaterapie, outdoorových aktivit apod.

V souhrnu jsem tedy nastínil jakou podobu by měl mít návrh občanského sdružení Educatio po případné úspěšné implementaci do kurikula. Přestože mnohé ze zmíněných aktivit již „běží", do finální podoby návrhu ještě několik kroků zbývá. *„Jaký je tedy současný stav realizace prezentovaného modelu?"*.

Současnost a budoucnost modelu osobnostní přípravy občanského sdružení Educatio

Educatio prozatím vstoupilo na půdu dvou akademických pracovišť a jedné vyšší odborné školy s nabídkou první z částí navrhovaného konceptu – Sebezkušenostního výcviku – podporovaného projektem „Obyčejní lidé". V této fázi realizace šlo přitom primárně o ověření obsahového, strukturálního a funkčního nastavení kurzu s ohledem na vytvoření předpokladů pro účinné a efektivní provedení navazujících aktivit, což by v konečném důsledku mělo směřovat k optimalizaci výše uvedených nesouladů. Na této úrovni jsem se také snažil provést evaluaci kurzu.

Úkolem realizovaného empirického šetření[6] bylo ověřit, zda (a nakolik) se cíl kurzu, jímž je *nastartování celého procesu rozvoje osobnostní kompetence ve smyslu uvědomění si jeho podstaty a účelu, nastartování procesu přemýšlení o sobě, uvědomování si svých limitů, předností a nedostatků, nastartování procesu sebeakceptace,* daří naplňovat. Prostřednictvím kvalitativní analýzy narativních rozhovorů s vybranými účastníky kurzu provedené na principu „grounded theory" jsem zjistil, že se očekávané cíle podařilo splnit. Sebezkušenostní výcvik

6 Více k výsledkům empirického šetření viz Kolář (2005).

tedy v této souvislosti, domnívám se, „obhájil“ své právo na existenci, na generalizující výroky vztahující se k hodnocení celého programu občanského sdružení Educatio se všemi jeho aspiracemi je však ještě příliš brzy. Nabízí-li Educatio skutečně „novou cestu ke starém cíli“ tedy zřejmě ukáže až čas.

V porovnání s ostatními výše zmíněnými modely osobnostní přípravy se rovněž zdá, že kurz Sebezkušenostního výcviku postihuje shodné dimenze rozvoje osobnostní kompetence budoucích pedagogů. Vzhledem k absenci kvantitativních i kvalitativních indikátorů tohoto rozvoje je však v současné době velice obtížné, ne-li dokonce nemožné, tyto modely přístupu porovnat poněkud intenzivněji. Domnívám se v této souvislosti, že právě tento systém indikátorů by mohl přispět k vyšší míře komunikace mezi nimi a skrze následnou možnost vzájemné inspirace jejich jednotlivými autory či realizátory v nich spatřuji možný příslib do budoucna.

LITERATURA

BENDL, S. Dotazníkové šetření o subjektivní obtížnosti učitelských činností. *Pedagogika,* 1997, roč. 47, č. 1, s. 54–64.

KOLÁŘ, J. *Rozvoj osobnostní kompetence budoucích pedagogů. Pojetí občanského sdružení Educatio a jeho využití ve vysokoškolské přípravě.* Brno: Masarykova univerzita. Filozofická fakulta, 2005. 108 s.

NEZVALOVÁ, D. Některé trendy v pedagogické přípravě budoucích učitelů. *Pedagogika,* 2002, roč. 52, č. 3, s. 309–320.

PROKOPOVÁ, A. Jak se zraje budoucím pedagogům. In *Monitorování a rozvoj pedagogických dovedností.* Brno: Paido, 2000. s. 199–206.

ŘEZÁČ, J. Rozvíjení sociálních dovedností ve strukturovaném bloku profesních praktik z psychologie. *Pedagogická orientace,* 1998, č. 4, s. 110–116.

SPILKOVÁ, V. *Současné proměny vzdělávání učitelů.* Brno: Paido, 2004. 271 s.

SVATOŠ, T. Studentské představy, prožívání a hodnocení učitelské profesionalizace. *Pedagogika*, 1997, roč. 47, č. 2, s. 150–162.

SVATOŠ, T. Koncepty dovednostní učitelské přípravy. *Pedagogická revue*, 2003, roč. 55, č. 5, s. 441–455.

ŠVEC, V. Řešení rozporu mezi teorií a praxí v pedagogické přípravě budoucích učitelů. In *Učitelské povolání z pohledu sociálních věd.* Praha: UK, 1998. s. 146–161.

TUREK, I. Ako ďalej v príprave budúcich učiteľov v SR. *Pedagogika*, 2002, roč. 52, č. 1, s. 16–34.

URBÁNEK, P. Hodnocení praktických činností studentů učitelství. *Pedagogika,* 1997, roč. 47, č. 2, s. 259– 268.

SUMMARY

The aim of this text is to inform the reader about the current state of the development of future teachers' personal competence under the conditions of their pregradual studies. Existing activities in this field are reflected and some of the evident discrepancies are summarized. A personal formation model of the civic association *Educatio* is presented, endeavouring to rectify such discrepancies, followed by the results of empirical research into the implemented opening stage of the model.